

УДК:155.25+159.9.072

© Саврасов М.В., 2016 р.

orcid.org/0000-0003-1434-902X

dx.doi.org/10.5281/zenodo.44825

М.В. Саврасов
ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний
університет”, м. Слов’янськ

КРЕАТИВНІСТЬ ТА ЕМОЦІЙНА АКТИВНІСТЬ СТУДЕНТА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Дане дослідження присвячене вивченню психологічних особливостей співвідношення креативності та емоційної регуляції у структурі особистості студента вищого навчального закладу. Закладаються теоретико-методологічні передумови дослідження структури та механізмів креативності студента ВНЗ та проводиться емпіричне дослідження особливостей взаємозв'язку показників креативності та характеристик емоційної регуляції. Закладається підґрунтя для подальших фундаментальних досліджень структури та механізмів креативності особистості студента ВНЗ у різних сферах його психічного життя.

Ключові слова: особистість, креативність, емоційні стани, емоційна регуляція, студент, структура, показник, фактор, відмінність, розбіжність.

Н.В. Саврасов

КРЕАТИВНОСТЬ И ЭМОЦИОНАЛЬНАЯ АКТИВНОСТЬ СТУДЕНТА ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Данное исследование посвящено изучению психологических особенностей соотношения креативности и эмоциональной регуляции в структуре личности студента высшего учебного заведения. Закладываются теоретико-методологические предпосылки исследования структуры и механизмов креативности студента ВУЗа и проводится эмпирическое исследование особенностей взаимосвязи показателей креативности и характеристик эмоциональной регуляции. Закладываются основы для дальнейших фундаментальных исследований структуры и механизмов креативности личности студента ВУЗа в разных сферах его психической жизни.

Ключевые слова: личность, креативность, эмоциональные состояния, эмоциональная регуляция, студент, структура, показатель, фактор, отличие, различие.

N.V. Savrasov

THE RATIO OF VOLITIONAL REGULATION AND CREATIVITY IN THE STRUCTURE OF PERSONALITY OF A STUDENT OF A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

This study focuses on the study of psychological peculiarities of correlation of creativity and emotional regulation in the personality structure of the student's highest academic institution. Laid the theoretical and methodological premises of the study of the structure and mechanisms of creativity of a student and empirical study of the interplay between the indicators of creativity and characteristics of emotional regulation.

Lays the Foundation for further fundamental studies of the structure and mechanisms of creative personality of a student in different areas of his mental life.

Keywords: personality, creativity, emotional state, emotional regulation, student, structure, index, factor, difference, distinction.

Постановка проблеми. На сьогодні у доступній нам літературі відкритим залишилося питання цілісного погляду на креативність як на невід'ємну властивість цілісної особистості, виділення та системного дослідження основних її складових, перш за все, емоційних особливостей прояву креативності особистості. В сучасній психологічній науці у більшій мірі досліджені зв'язки креативності та інтелекту [10; 11], в той же час недостатньо досліджень, що присвячені вивченню специфічної взаємодії емоцій та креативності у структурі творчого акту, що власне і обумовило актуальність та доцільність нашого дослідження.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Як вже йшла мова вище, креативність у сучасному науковому психологічному розумінні виступає як змістовна особистісна риса та як здібність до генерування нових ідей, рішень, методів, теорій, взагалі яких-небудь нових продуктів діяльності, рівень творчої обдарованості, здібностей до творчості, які проявляються у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності і становлять відносно стійку характеристику особистості, яка залежить від комплексу її психологічних характеристик, насамперед якостей, станів та процесів емоційної природи.

У своїх працях К. Бюлер відмічає, що моментом апогею щастя для людини, що творить, є момент зародження ідеї, момент внутрішнього дозрівання майбутнього твору, на відміну від самого процесу творчості, що може бути тяжким, і не після його закінчення, коли людина усвідомила виконання свого творчого задуму [12]. Як стверджує С.О. Грузенберг, творчість художника відповідає його потребі дати вихід накопиченій емоційній енергії звільнитися від тиску закладених у ньому у латентному стані негативних потягів та афектів, проявити їх шляхом об'єктивації в образах творчої фантазії – ритмі звуків, віршів, пластиці форм, сполученні ліній та фарб [3].

В ході дослідження, що було присвячене з'ясуванню зв'язків між емоціональною та когнітивною складовою творчого потенціалу особистості, Д. Фучса, В. Кумара та Д. Портера отримали результати, що свідчать про статистичне включення емоційної напруги до складу творчих здібностей. Також були встановлені результати, що свідчать про низьку творчу активність респондентів, які мають низький емоціональний фон [13]. Дослідження Т. Паннелса та Е. Клакстона було присвячене встановленню співвідношень між креативністю та відчуттям щастя. Результати дають

змогу казати про те, що відчуття щастя як позитивне емоційне явище, достовірно виступає невід'ємною складовою креативності [14]. Велику роль емоційним станам у складі художньої творчості, зокрема у поезії, приділяв С. Кіркегор. Так, вивчаючи внутрішній світ поета, він зауважив: «...у душі такі тяжкі муки, з вустами, так створеними, що крики і стогони, прориваючись крізь них, звучать дивною музикою» [6, 108].

В.К. Вілюнас, розмірковуючи відносно функцій емоції успіху – неуспіху у структурі творчого акту, виділяє функцію випередження, «...що виникає при одному сприйнятті умов, що виступали причиною радості або смутку у минулому, сигналізує суб'єкту про ймовірне завершення дії до її реального завершення» [2, 121]. Б.І. Додонов вказує на те, що «...ступінь напруженості почуттів, динамічності, їх звичне зростання або спадання у відповідь на визначені життєві ситуації та, наприкінці, охоплюючий особистість потяг до тих чи інших емоційних станів та ситуацій, що їх викликають, видам діяльності – все це разом створює неповторний емоційно-духовне обличчя кожної конкретної людини та визначає особливості її світосприйняття та життєдіяльності» [4, 109].

Як зазначає Є.П. Ільїн, «...роль емоцій у інтелектуальній творчості багатоманітна: це і радість відкриття, і муки творчості», в процесі розгляду емоцій та емоціональності як складових креативності, необхідно звернути увагу на багаторазово постульовану закономірність наявності розвинених емоційних станів у людей з високими творчими досягненнями у різноманітних сферах мистецтв [5, 123]. І.Г. Михайлова, спираючись на власний аналіз креативності митців-художників, стверджує, що природа креативної особистості включає здібність до переживання досвіду екзистенційних станів через переміщення його у атмосферу наглядного моделювання, де цей досвід знаходить своє втілення у виразних матеріальних моделях [8].

В.І. Андрєєв у авторській структурі емоційних якостей творчої людини виділяє світоглядні властивості особистості та естетичні властивості особистості, що сприяють успішності творчої діяльності та можуть бути описані так [1, 20-23]: переконаність особистості у соціальній значимості творчої діяльності; здібність до відстоювання власних творчих позицій; здібність особистості до оволодіння та застосування основних методологічних принципів; здібність до надання переваг у побудові ціннісних патернів творчим світоглядним якостям; здібність до керування естетичними принципами у творчій діяльності; здібність до досягнення гармонії, простоти та краси; роль та місце естетичних критеріїв у системі ціннісних орієнтацій.

М.А. Кузнецов та Н.Ю. Діомідова, опрацювавши проблему детермінації специфіки екзаменаційного стресу рівнем емоційної креативності

студента, дійшли висновків, що емоційна креативність виступає значимим фактором формування емоційних синдромів як у звичайних, так і у стресових ситуаціях. Водночас, компоненти новизни та готовності емоційної креативності виступають в якості факторів, що регулюють емоційні прояви як у повсякденних, так і у стресових ситуаціях [7].

Метою нашої роботи є з'ясування основних психологічних особливостей співвідношення креативності та емоційної регуляції особистості студента вищого навчального закладу. Відповідно до поставленої мети дослідження були визначені наступні завдання: 1) визначити наукові підходи до дослідження креативності особистості та з'ясувати основні теоретичні передумови співвідношення емоційних характеристик поведінки та діяльності і креативності особистості; 2) емпірично дослідити специфіку взаємозалежності та взаємообумовленості креативності та емоційних станів та процесів особистості студента; 3) отримати відомості про відмінності у прояві показників креативності та характеристик емоційної регуляції представників чоловічої та жіночої статі у пізньому юнацькому віці.

Методи дослідження. Для розв'язання дослідницької проблеми було застосовано комплекс методів: теоретичний аналіз психологічної літератури з обраної наукової проблеми; метод психолого-діагностичного обстеження; статистичні методи обробки даних із використанням інтегрованого статистичного пакету Statistica 8.0 for Windows.

Експериментальною базою дослідження став державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет» (ДВНЗ «ДДПУ»). Дослідження проводилося зі студентами фізикоматематичного факультету, технологічного факультету та факультету підготовки вчителів початкових класів (загальною кількістю 70 осіб, у віці від 18 до 23 років), з яких 30 осіб – юнаки, 40 осіб – дівчата, що відповідає закономірностям розподілу студентів за ознакою статі у переважній більшості вітчизняних ВНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спочатку нами буде виконаний опис основних результатів аналізу ступеня достовірності розбіжностей за ознакою статі середніх значень усіх виділених емпіричних показників емоційної сфери для осіб пізнього юнацького віку, що були залучені до дослідження.

Як можна бачити з таблиці 1, нами зафіксовано статистично достовірну відмінність за гендерною ознакою між середніми значеннями такого показнику емоційної сфери особистості, як психомоторна емоційність (відповідно $t=-2,94$ при $p=0,004$) та страх ($t=-2,54$ при $p=0,01$), причому для хлопців значення цих показників достовірно нижчі, ніж для дівчат на даному віковому етапі. За усіма іншими виділеними показниками емоційної сфери особистості у пізньому юнацькому віці наявність статис-

точно достовірної розбіжності між середніми значеннями нам встановити не вдалося.

Таблиця 1

Аналіз статистичної достовірності розбіжностей за ознакою статі між середніми значеннями показників емоційної сфери у пізньому юнацькому віці

Показники	Юнаки	Дівчата	t (p)
Інтелектуальна емоційність	28,86	24,69	1,68 (0,09)
Комунікативна емоційність	29,06	26,25	1,28 (0,2)
Психомоторна емоційність	25,06	30,74	-2,94* (0,004)
Загальна емоційність	83	81,69	0,24 (0,8)
Радість	9	8,7	0,4 (0,68)
Гнів	7,2	8,14	-1,37 (0,17)
Страх	6	8,25	-2,54* (0,01)
Смуток	3,4	4,74	-1,49 (0,13)

(позначкою * відмічені статистично достовірні зв'язки на рівні $p < 0,05$)

Швидше за все, хлопці у даному віці менше схвилювані власними психоруховими особливостями (що є цілком природно для представників чоловічої статі), і окрім того, через низький у порівнянні з дівчатами рівень соціальної зрілості не мають конкретних уявлень про майбутнє, не відчувають ще усіх складностей майбутнього буденного дорослого життя, коли доведеться взяти на себе відповідальність за власне життя та добробут. Дівчата, знаходячись у даному віці на порозі шлюбного життя, або навіть вже перебуваючи у шлюбі, відчувають неповну підготовленість до нього та навіть певні побоювання стосовно нього.

Оскільки дослідження особливостей креативності за ознакою статі має велике значення у нашому дослідженні, відзначимо також, що креативність для юнаків відрізняється певним переважанням середніх значень виділених показників, проте характеру достовірної дана відмінність не набуває. Це може свідчити про відносну стабільність даного показника у звичайних умовах розвитку в незалежності від гендерної приналежності представників пізнього юнацького віку. Якщо ж врахувати результати визначення статистичної достовірності розбіжностей показників креативності особистості за гендерною ознакою, закономірним стає припущення про стабільність показників креативності особистості на усіх виділених нами для розгляду вікових етапах. Слід відзначити, що згадувана нами в подальшому авторська методика діагностики креативності вже використовувалася нами раніше та продемонструвала себе як надійний та валід-

ний інструмент психологічної діагностики особистості у процесі навчальної діяльності [9].

У таблиці 2 нами представлені дані про результати факторного аналізу методом головних компонент з використанням принципу VARIMAX по структурі креативності юнаків.

Як можна бачити, основним є перший фактор, що сполучає на одному полюсі показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, індекси оригінальності за тестами Торренса та емоційний за авторською методикою. На другому полюсі першого фактору зосереджений показник смутку. Відповідно, показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності утворюють цілісну психічну структуру із показниками самооцінки креативності та невербальної креативності для студентів чоловічої статі, в той час, як показник смутку виступає по відношенню до них протилежним психічним утворенням.

Другий фактор сполучає показники потреби гніву і страху. Відповідно, дані психічні стани є відокремленими від емоційно-творчого комплексу особистості студента чоловічої статі.

Таблиця 2

Результати факторного аналізу структури креативності для хлопців пізнього юнацького віку

Фактор 1	Фактор 2
Емоційність інтелектуальна 0,9 Емоційність комунікативна 0,85 Авт. методика (емоційний індекс) 0,82 Тест Є. Торренса (індекс оригінальності) 0,81 Емоційність загальна 0,77 Смукток -0,89	Гнів 0,76 Страх 0,88
Факторна вага 12,11	Факторна вага 7,21
Дисперсія 0,24	Дисперсія 0,14

Що стосується даних про результати факторного аналізу методом головних компонент з використанням принципу VARIMAX по структурі креативності дівчат-студенток, вони представлені у таблиці 3.

Основним є перший фактор, що сполучає на одному полюсі показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, індекси оригінальності та унікальності за тестами Є. Торренса та С. Медніка, емоційний та інтегральний індекси за авторською методикою. На іншому його полюсі зосереджений показник смутку. Тобто, цілісна психічна структура із показниками креативності утворена показниками інтелектуальної, ко-

мунікативної та загальної емоційності. Протилежними за своєю психічної сутністю для дівчат-студенток виступає смуток.

Таким чином, основні відмінності структури креативності студентів чоловічої та жіночої статі полягають у наявності у структурі креативності дівчат додаткових компонент оригінальності та унікальності за С. Медніком, унікальності за Є. Торренсом, інтегрального індексу за авторською методикою. Відповідно, структура креативності дівчат більш багатогранна, перш за все завдяки різноманітності проявів показників креативності.

Основним в структурі креативності як юнаків, так дівчат виступають такі складові емоційної природи як інтелектуальна, комунікативна та загальна емоційність, оскільки саме ці показники поєднуються із показниками-критеріями креативності (оригінальність, унікальність, розробленість, самооцінка креативності) у цілісні психічні структури, утворюють специфічні емоційно-креативні комплекси у процесі творчого акту студентів.

Таблиця 3

Результати факторного аналізу структури креативності для дівчат пізнього юнацького віку

Фактор 1
Емоційність інтелектуальна 0,92
Тест Є.Торренса (індекс оригінальності) 0,91
Авт. методика (емоційний індекс) 0,84
Тест С. Медніка (індекс оригінальності) 0,83
Емоційність загальна 0,82
Авт. методика (інтегральний індекс) 0,81
Тест С. Медніка (індекс унікальності) 0,75
Емоційність комунікативна 0,74
Тест Є. Торренса (індекс розробленості) 0,74
Смуток -0,75
Факторна вага 11,95
Дисперсія 0,23

Висновки. Таким чином, можемо зробити наступні висновки з проведеного нами дослідження: 1) визначити та проаналізовано основні наукові підходи до дослідження креативності особистості та з'ясовано основні теоретичні передумови співвідношення емоційних характеристик поведінки та діяльності і креативності особистості; 2) емпіричним шляхом встановлено, що основні відмінності креативності студентів чоловічої та жіночої статі полягають у наявності у структурі креативності дівчат дода-

ткових компонент оригінальності та унікальності за С. Медніком, унікальності за С. Торренсом, інтегрального індексу за авторською методикою; 3) спільними структурними компонентами креативності емоційної природи для студентів як чоловічої, так і жіночої статі є інтелектуальна, комунікативна та загальна емоційність; 4) зафіксовано статистично достовірну відмінність за гендерною ознакою між середніми значеннями такого показника емоційної сфери особистості, як психомоторна емоційність та страх, причому для хлопців значення цих показників достовірно нижчі, ніж для дівчат на даному віковому етапі.

Література

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В.И. Андреев. — Казань: Изд-во Казанск. ун-та, 1988. — 232 с.
2. Вилюнас В.К. Психология эмоциональных явлений / В. К. Вилюнас. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. — 143 с.
3. Грузенберг С.О. Теория катарсиса. Творчество как катарсис / С.О. Грузенберг // Практична психологія та соціальна робота. — 2007. — №12. — С. 70-76.
4. Додонов Б.И. В мире эмоций / Б.И. Додонов. — К.: Политиздат Украины, 1987. — 140 с.
5. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. — СПб: Питер, 2001. — 752 с.
6. Киркегор С. Афоризмы эстетика / С. Киркегор // «Вестник Европы». — 1886. — Т. 3. — №5. — С. 108.
7. Кузнецов М.А. Специфіка реагування на екзаменаційний стрес у студентів з різними рівнями емоційної креативності / М.А. Кузнецов, Н.Ю. Діомідова // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. — Х.: ХНПУ, 2010. — Вип. 35. — С. 110-133.
8. Михайлова И. Г. Креативная личность и художественное творчество в переходные эпохи / И.Г. Михайлова // Мир психологии. — 2005. — № 1 (41). — С. 60-70.
9. Саврасов М.В. Діагностика та розвиток креативності особистості у процесі навчальної діяльності: навчально-методичний комплекс для студентів психологічних та педагогічних спеціальностей / М.В. Саврасов. — Слов'янськ, 2010. — 64 с.
10. Хомуленко Т.Б. Аналіз змісту поняття креативність / Т.Б. Хомуленко // Вісник ХНУ. — № 539. — Сер. психологія. — 2002. — С. 192-196.
11. Хомуленко Т.Б. Наукові підходи до дослідження когнітивної саморегуляції студентів / Т.Б. Хомуленко // Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. — Психологія. — Вип. 15. — Частина 2. — Х.: ХНПУ, 2005. — С. 170-176.
12. Buhler K. Die geistige Entwicklung des Kindes / K. Buhler // 3-e Auf. Jena. 1922. — S. 453-465.
13. Fuchsa G. Emotional Creativity, Alexithymia, and Styles of Creativity / G. Fuchsa, V. Kumara, J. Portera // Creativity Research Journal. — 2007. — V. 19. — Iss. 2 & 3. — P. 233-245.

14. Pannellsa T. Happiness, Creative Ideation, and Locus of Control / T. Pannellsa, A. Claxtona // Creativity Research Journal. — V. 20. — Iss. 1. — P. 67-71.